

УДК 94(430)(092) Мет:[94(4):327](045)

KLEMENT VON METTERNICH AND HIS INFLUENCE ON EUROPEAN POLITICS**КЛЕМЕНТ ФОН МЕТТЕРНИХ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ ПОЛІТИКУ****Didenko K.V./ Діденко К.В.***c.h.s., s.l./к.і.н. ст.викладач*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8406-173X>*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини**Умань, Садова 28, 20300**Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Uman, Sadova 28, 20300*

Анотація. В роботі розглядається історія Австрійської імперії на міжнародній арені в першій половині XIX століття. Проаналізовано діяльність Клеменса Венцеля Лотара фон Меттерніх-Оксенхаузена на посаді канцлера держави Європи. Визначено досягнення та провали в зовнішній політиці у 20-40 р. XIX століття династії Габсбургів. Автором описано хронологічну послідовність подій Австрійської імперії та Франції у першій половині XIX ст.

Ключові слова: Клемент Меттерніх, Австрійська імперія, «великий інквізитор Європи», Наполеон Бонапарт, Франція, Віденський конгрес.

Вступ.

Перша половина XIX століття Австрійської імперії, як і більшість європейських держав, була насичена доленосними подіями: Наполеонівські війни та повоєнне врегулювання міжнародних відносин, національне відродження слов'янських етносів та «весна народів». В історіографії Австрію цього періоду не випадково називають «Австрією Меттерніха», вказуючи на високу політичну роль канцлера як в самій імперії Габсбургів, так і у всій Європі. Неможливо розглянути історію Австрійської імперії першої половини XIX століття, не висвітливши при цьому діяльність канцлера Меттерніха.

Значення діяльності даної особистості довгий час досліджують історики у своїх працях, намагаючись з'ясувати його значимість у історії Австрійської імперії. Тему життя та діяльності К.Меттерніха висвітлено у монографії Х. Г. Раковського, видану у Петербурзі ще у 1905 році [7]. Канцлер Меттерніх та його діяльність добре висвітлена у монографіях з історії Австрії, зокрема Дж. Тейлора [9] та Е. Цольнера [9]. Також можна виділити праці, присвячені міжнародним відносинам першої половини XIX століття, в яких автори торкаються зовнішньополітичного аспекту діяльності К. Меттерніха. Наприклад, це дослідження О. Чубарьяна [10] та сучасного науковця Н. С. Папенка [4], [5], [6].

Основний текст.

Початок XIX століття був особливо важким для країн Центральної Європи, особливо для Австрійської імперії, що донедавна ще вважалася сильною та впливовою державою. Наполеон Бонапарт своїми прагненнями до завоювання Європи та всього світу поклав початок кінця колись могутньої Священної Римської імперії.

Меттерніху було 24 роки, коли він вийшов на політичну арену, і 74 – коли

він зійшов з неї. За цей досить тривалий час гинули держави, система валилася за системою, політичні діячі вмирили один за одним, тільки Меттерніх залишався невразливим. Він пережив кількох імператорів і королів, був свідком всіх етапів Французької революції, бачив падіння Наполеона, Карла X, Луї Філіпа, Другої республіки, на його очах створювалася і гинула популярність знаменитих державних діячів Франції, Англії, Німеччини, Росії.

Саме в таких непростих історичних реаліях розпочалася діяльність графа, а пізніше князя Клеменса Венцеля Лотара фон Меттерніх-Оксенхаузена (1773-1859). Сучасники Меттерніха казали, що він служив трьом поколінням Габсбургів, хоча ніколи не був слугою: імператором Францом він керував, за Фердинанда – управляв, а Йосифу давав поради [7].

З ім'ям канцлера Меттерніха, «великого інквізитора Європи», як його почали називати в 1820-х роках, пов'язано придушення австрійськими військами революцій 1820-1821 і 1831 рр. в Італії, організація боротьби з революційними рухами на Піренейському півострові. У багатьох європейських столицях, особливо в італійських та німецьких, стараннями Меттерніха організовані так звані «чорні кабінети», в яких кращі знавці своєї справи трудилися над дешифруванням дипломатичних донесень і листів, перехоплених агентами Меттерніха.

Клемент Меттерніх був німцем, вихідцем з Райланду. Народився у Кобленці 15 травня 1773 року в багатій та давній дворянській родині. Його батько, граф Франц Георг Меттерніх, перебував на австрійській службі. Він був послом австрійського імператора при дворах рейнських володарів і князів. Батько Меттерніха відрізнявся життєрадісністю, веселістю і слабкістю до прекрасної статі [3, с. 125-127].

Початковим вихованням Меттерніха займалася його мати, уроджена графиня Кагенег. Вчителями майбутнього канцлера були два ченця з ордену піаристів, що змінили один одного, і француз Фрідерік Сімон, майбутній член якобінських клубів у Страсбурзі та Парижі. У 1793 році він разом з батьком переїжджає до Відня, де кар'єра юного графа стрімко йде вгору після одруження з внучкою колишнього австрійського канцлера Кауніца. Та вже 1801 року він розпочинає дипломатичну службу, отримавши місце посла у Дрездені. А через декілька років отримує нове й важливе доручення – бути австрійським послом у Берліні [7].

Місце посла у Берліні було важливою місією, оскільки її метою було схилити Пруссію до участі у третій антифранцузькій коаліції.

6 листопада 1804 року між Австрією та Росією було укладено союз проти Франції. У цей час Англія вже розпочала на морі військові дії проти Франції. Наполеон зі свого боку теж готувався до війни. Він влаштував біля Булоні величезний військовий табір, де йшла діяльна мобілізація армії.

Пруссія не мала наміру вступати у війну з Францією. Проте прусський король Фрідріх Вільгельм III змінив свою думку щодо союзу, коли дізнався, що Наполеон I, не питаючи його дозволу, перейшов зі своїми військами прусський кордон при Анспасі. Наполеон, вірний своєму звичайному прийому діяти швидко і розбивати ворогів поодиноці, спрямовував всі свої сили проти Австрії,

поки до неї ще не встигли приєднатися Росія та Пруссія. І цим самим підштовхнув Пруссію до вступу в третю антифранцузьку коаліцію. Меттерніх писав, що «у цьому випадку Бонапарт більше сприяв союзу, ніж усі наші переговори. Він змусив короля прийняти бік союзників, зачепивши його самолюбство» [9, с. 85-89].

Але третя антифранцузька коаліція розпалася під ударами наполеонівської армії. Протистояння закінчилося поразкою австро-російських військ під Аустерліцом у грудні 1805 року і підписанням 26 грудня 1805 року Пресбургського (Братиславського) миру. За ним Австрія визнавала французькі території, захоплені в Італії (П'ємонт, Генуя, Парма, П'яченца та інші), поступалась на користь Наполеона як короля Італії своїми територіями на Адріатичному узбережжі (Венеціанська область, Істрія, Далмація), визнавала Баварію та Вюртемберг королівствами, Баден – великим герцогством і віддавала Баварії Тироль із Бриксеном та Трієнтом, архієпископство Бамберг, єпископства Аугсбург, Фрейзинген, Нассау, Ейхштедт та інші; Вюртембергу – п'ять міст на Верхньому Дунаї, графство Гогенберг, ландграфство Валленбург. Між Вюртембергом та Баденом було поділено частину австрійської Швабії, Констанц, Брейсгау, Ортенау. Як компенсацію Австрія отримувала Зальцбург та Вюрцбург для вигнаного з Тоскани ерцгерцога Фердинанда Габсбурга. Окрім територіальних втрат, Австрія виплатила Франції контрибуцію в розмірі 85 млн франків. Аустерліц зумовив розпад Священної Римської імперії німецьких націй у серпні 1806 р. Тоді ж Наполеон об'єднав 16 німецьких держав у Рейнський союз, який сам і очолив [4, с. 125].

Перебуваючи в Берліні, Меттерніх не одразу зрозумів усіх наслідків договору для Австрії і готувався до місії в Петербург з метою формування нового союзу проти Франції. Проте досить швидко займає позицію, протилежну реваншистській, налагоджує контакти з французьким послом у Берліні Лфорестом і запевняє його, а отже, й Наполеона у визнанні французької першості. В результаті такого хитрого ходу Бонапарт натякнув австрійському імператору Францу I, що хоче бачити Меттерніха послом у Парижі [3 с. 130]. Мета перебування Меттерніха в Парижі була складною: домогтися пом'якшення умов Пресбургського миру. Наприкінці 1806 року Меттерніх був призначений австрійським послом у Парижі, де перебував протягом наступних трьох років.

Становище Австрії після Аустерліцу було важким. Втрата найбагатших італійських областей та військові контрибуції підірвали її внутрішній добробут, скоротили торгівлю, а водночас і державні доходи. Не менш сумним було міжнародне становище Австрії. Серед колишніх союзників не було жодного, на кого вона могла б розраховувати у боротьбі з Францією, окрім Англії. Пруссія, наполовину зменшена після Тільзитського договору, була щасливою, що продовжує існувати, навіть як третьорядна держава. Про війну з Наполеоном вона поки що не могла й думати. Росія після Тільзиту стала союзницею Франції і цим ставала у ворожу позицію до Австрії [6, с. 43].

Таким було становище Австрії у Європі й новий посол у Парижі мав все зробити, щоб покращити її становище. У перші ж дні свого перебування там він

мав переконатися в безсиллі та ізольованості Австрії. Щойно він прибув до Парижа, французький уряд вступив із ним у переговори щодо проведення чітких кордонів між Австрією та Італійськими областями. Міністр закордонних справ Франції Шампаньї запропонував Меттерніху до перегляду заздалегідь підготовлений проєкт, вимагаючи підписати без обговорень. А коли Меттерніх, не бажаючи погодитися з цим не вигідним для Австрії проєктом, спробував затягнути переговори допоки не отримає інструкцій із Відня, Шампаньї зауважив: «Ви вимагатимете інструкції, але події йдуть уперед, а разом із подіями йдемо і ми» [6, с. 73]. Цим самим натякаючи австрійському послу, що непоступливість Австрії може коштувати їй дуже дорого. В таких умовах Меттерніху часто доводилося приймати самостійні рішення, без узгодження з Віднем.

Знаходячись в Парижі, австрійський посол уважно спостерігав за змінами французької політики. Й тому, коли Бонапарт побажав бачити Австрію своєю союзницею у боротьбі проти Росії, 10 жовтня 1807 року Меттерніху вдалося підписати офіційний документ, що пом'якшував умови Пресбургського світу.

Однак думки про реванш не давали спокою Францу й у 1809 році Австрія почала військові дії проти Наполеона. Меттерніх, який вже не міг вплинути на рішення Наполеона, покинув Париж.

Війна закінчилася для австрійської армії вельми швидко і сумно. 8 липня граф Стадіон подав у відставку, а Меттерніх протягом трьох наступних місяців виконував його обов'язки. Вся відповідальність за поразку з Францією і її наслідки покладалися на Стадіона. 8 жовтня 1809 року Меттерніх офіційно зайняв пост міністра закордонних справ, а вже 14 жовтня підписав Шенбурзький мирний договір з Францією. Австрія знову йшла на значні територіальні поступки, зобов'язувалася порвати відносини з Великобританією, приєднатися до континентальної блокади, скоротити армію, виплатити великі контрибуції.

За таких обставин Меттерніх вважав, що єдино можливою та вигідною політикою була дружба з Наполеоном до того часу, поки яка-небудь щаслива випадковість не позбавить Європу від влади Бонапарта.

Досягнути зближення з Францією вдалося завдяки одній непередбачуваній обставині. У кінці листопада 1809 року Меттерніх дізнався, що Бонапарт остаточно вирішив розлучитися з імператрицею Жозефіною та одружитися знову. Наполеон просив руки російської княжни Анни, але російський самодержець відмовив йому. А Меттерніх зробив все, щоб французький імператор одружився на австрійській принцесі. Вже у квітні 1810 року відбулося весілля між дочкою австрійського імператора Франца Марією Луїзою і Наполеоном. За допомогою династичного шлюбу Австрія намагалася досягнути того, чого не могли досягнути з допомогою численних війн [9, с. 325].

У війні, що насувалася між Росією і Францією, імператор Франц прагнув тримати нейтралітет, але Наполеон наполягав на підтримці Австрії і схилив її до укладення союзного договору 14 березня 1812 року. Деякі історики вважають цей договір був продуманим кроком меттерніховської дипломатії,

оскільки давав Австрії право брати мінімальну участь у війні і максимально пожитися при укладенні миру. По великому рахунку, Австрія не брала активної участі у війні з Росією.

26 червня 1813 року відбулася славнозвісна зустріч Наполеона і Меттерніха в Дрездені. Австрійський дипломат протягом дев'яти годин намагався переконати Бонапарта почати мирні переговори і визнати австрійське посередництво. Але Наполеона так і не зміг схилити до переговорів. Меттерніх вкотре приходив до висновку, що мир з Францією неможливий доти, поки не повалена могутність Наполеона. 12 серпня 1813 року Австрія приєднується до антифранцузької коаліції (Росія, Пруссія, Англія, Швеція). Незважаючи на те, що Австрія останньою вступила до союзу, проте їй вдалося отримати політичну і військову першість. В цьому, передусім, була заслуга Клементя Меттерніха.

Віденський конгрес, який Меттерніх хотів зізвати вже в липні 1814 року, почався лише 1 жовтня і продовжився не шість тижнів, як передбачав австрійський міністр, а три чверті року.

Питання, порушені на віденському конгресі 1815 року щодо об'єднання Польщі у королівство з конституцією непокоїло міністра Меттерніха. Він не хотів об'єднання Польщі й щоб послабити Росію задумав політичний крок: віддати всі землі Саксонії пруському королю за його переорієнтацію на коаліцію Австрія-Англія. І хоч ці плани зазнали невдачі, проте стараннями Меттерніха 3 січня 1815 року було підписано таємний договір між Францією, Австрією та Англією, спрямований проти Пруссії та Росії. Це стало великим успіхом австрійського канцлера, адже російський імператор Олександр I, дізнавшись про цей союз, все-таки поступився Саксонією.

Важливим для Австрії було італійське питання. Дослідники зазначають, що саме італійські землі були останньою ланкою колишньої імперської могутності. Окрім того італійські території надавали їй вихід до Середземного моря, що зберігало Австрію від перетворення на німецьке князівство. Тому стараннями Меттерніха віденський конгрес закріпив Ломбардію та Венецію за габсбурзьким престолом.

Ще одним актуальним питанням Віденського конгресу було німецьке питання. І Австрія, і Росія вважали за доцільне закріпити роздробленість німецьких князівств. Оскільки Англія не мала інтересів у цьому питанні, а Пруссія була досить слабкою на даний час, тому питання німецьких земель фактично було вирішено Климентом Меттерніхом. Ним розроблений проект передбачав створення Німецького союзу – організації, що об'єднувала Австрію, Пруссію та 38 інших князівств, мала власний німецький сейм, головою якого був австрієць. Дана система рівноваги сил в Європі дістала назву «система Меттерніха»

Висновки.

К. Меттерніх вже з перших років своєї політичної діяльності зарекомендував себе як вмільий і далекоглядний дипломат. Першим етапом його кар'єри стала боротьба проти наполеонівської Франції. Найбільших успіхів Меттерніх досяг саме у зовнішній політиці, це було його покликання і вершина кар'єри. У протистоянні з Наполеоном, він, будучи ще послом у Берліні та

Парижі, зумів домогтися унормування відносин з Францією. Мудрим дипломатичним кроком було і укладення дипломатичного шлюбу австрійської принцеси Марії Луїзи з Бонапартом.

Після розгрому Наполеона в 1814 році, Меттерніх головує на Віденському конгресі. Йому вдається не тільки домогтися розв'язання актуальних для Австрії німецького та італійського питання, а й шляхом таємних домовленостей укласти союз проти Росії та встановити баланс сил у Європі при монархічній формі правління. І цей устрій дістав назву «система Меттерніха».

Література:

1. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.): курс лекцій: навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / В.І. Яровий, П.М. Рудяков, В.П. Шумило та ін.; за ред. В.І. Ярового. Київ: Либідь, 2001. 628 с.
2. Меттерніх Клеменс-Венцель-Лотар фон. Шевченківська енциклопедія: у 6 т. Т.4 / Гол. ред. М.Г. Жулинський. Київ: Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка, 2013. С. 189-190.
3. Огуй О.Д. Меттерніх Клеменс-Венцель-Непомук-Лотарь. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К.: Наукова думка, 2009. Т. 6. 784 с.
4. Папенко Н.С. Деякі аспекти розвитку Габсбурзької монархії в 30-40-і роки ХІХ ст. Вісник Міжнародного університету. Серія Міжнародні відносини. 2004. Вип. 3. С. 122-132.
5. Папенко Н.С. До питання про розвиток Австрійської монархії та створення Австро-Угорщини (40-60-і рр. ХІХ ст.). Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія Історія. № 80-81. Київ, 2005. С. 41- 47.
6. Папенко Н.С. Зовнішня політика Австрії на початку ХІХ ст.: стратегія і тактика. Історичний журнал. 2003. № 2. С. 72-77.
7. Раковский Х. Г. Князь Меттерних. Его жизнь и политическая деятельность: СПб, 1905. URL: http://az.lib.ru/r/rakowskij_h_g/text_1905_metternich.shtml
8. Тейлор Дж. А. Габсбурзька монархія 1809-1918: Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів, 2002. 525 с.
9. Цольнер Е. Історія Австрії. Львів, 2001. 245 с.
10. Чубарьян А. О. Эволюция европейской идеи (до конца ХІХ века). № 5. Вопросы истории, 1981. С. 8-12.

Abstract. The work examines the history of the Austrian Empire in the international arena in the first half of the 19th century. The activity of Clemens Wenzel Lothar von Metternich-Oxenhausen in the position of chancellor of the European state is analyzed. Achievements and failures in foreign policy in the 20-40s of the 19th century of the Habsburg dynasty are determined. The author describes the chronological sequence of events of the Austrian Empire and France in the first half of the 19th century.

Key words: Clement Metternich, Austrian Empire, "Grand Inquisitor of Europe", Napoleon Bonaparte, France, Congress of Vienna.